

**PRIMERJALNA ANALIZA VITALNOSTI -
PRODUKCIJE, REPRODUKCIJE, TRANSFORMACIJE -
ETNIČNIH SKUPNOSTI NA NARODNO MEŠANIH
OBMOČJIH OB SLOVENSKI MEJI**

**Študija primerov: Lendava, Slovenska Istra,
Monošter, Železna Kapla - Bela**

COMPARATIVE ANALYSIS OF VITALITY - PRODUCTION, REPRODUCTION, TRANSFORMATION - OF AN ETHNIC COMMUNITY IN THE ETHNICALLY MIXED REGIONS ALONG THE SLOVENE BORDER

CASE STUDIES: LENDAVA, SLOVENSKA ISTRRA, MONOŠTER, ŽELEZNA KAPLA - BELA

The topic of this paper was finding the major factors (trends) of intergeneration ethnic continuity with the population of ethnically mixed territory (local ethnically mixed communities) along the Slovene border.

We posed question and attempted to answer it on the basis of analysis of the collected empirical data: What is the level of vitality - production, reproduction, transformation - of an ethnic community in the ethnically mixed regions along the Slovene border within the framework of contemporary social contexts?

Comparative qualitative analysis based on the studied data of individual minority situations showed evidence of production and reproduction of ethnic elements from one generation to another in the cases of Hungarian community in Lendava, Italian community in Slovene Istria and the Slovene community in Železna Kapla - Bela. Meanwhile the transfer of ethnic elements between generations is somewhat curtailed with the Slovene community in Monošter; empirical data indicate transformation of ethnic community, manifested mostly in the dropping of Slovene language.

Keywords: ethnic vitality, intergeneration ethnic continuity, Lendava, Slovenska Istra, Monošter, Železna Kapla - Bela

Predmet naše obravnave je ugotavljanje pomembnih dejavnikov (trendov) medgeneracijske etnične kontinuitete pri prebivalstvu narodno mešanega območja ob slovenski meji.

Postavili smo si vprašanje, na katero smo poskusili odgovoriti s pomočjo analize zbranih empiričnih podatkov: Kakšna je vitalnost - produkcija, reprodukcija, transformacija - etnične skupnosti na narodno mešanih območjih ob slovenski meji v okviru sodobnih družbenih kontekstov?

Primerjalna kvalitativna analiza je na podlagi obravnavanih podatkov posameznih manjšinskih situacij pokazala, da produkcija oz. reprodukcija etničnih elementov med generacijami obstaja pri madžarski skupnosti v Lendavi, italijanski skupnosti v Slovenski Istri in slovenski skupnosti v Železni Kapli - Beli. Medtem ko je pri slovenski skupnosti v Monoštru opaziti okrnjen prenos etničnih elementov med generacijami oziroma lahko glede na empirične podatke govorimo o transformaciji etnične skupnosti, ki se kaže predvsem v opuščanju slovenskega jezika.

Ključne besede: etnična vitalnost, medgeneracijska etnična kontinuiteta, Lendava, Slovenska Istra, Monošter, Železna Kapla - Bela

ETNIČNA PRIPADNOST KOT SUBJEKT REINTERPRETACIJE

Mnogi na videz protislovni trendi in procesi, kot so na eni strani globalizacija, povezovanje v okviru Evropske unije itd. ter na drugi strani regionalizem, individualizacija itd., spreminjajo družbene okoliščine, v katerih etnične skupnosti bivajo, v skladu s tem pa se spreminja in prilagaja tudi vsebina etničnosti. Čeprav se ponavadi tako prikazuje, etničnost oziroma etnična skupnost ni naravna kategorija, temveč je zamišljena skupnost in ideološki konstrukt, zato tudi meje etnične skupnosti niso nespremenljive, njeno članstvo pa ni nesporno oziroma nespremenljivo. To pomeni, da sta v skladu z družbenimi okoliščinami vsebina in pomen etničnosti in etnične identitete, tako na ravni posameznika kot skupnosti, nenehno subjekt preverjanja in reinterpretacije.

Dinamika družbene stvarnosti (spreminjanje objektivnih pogojev družbene stvarnosti in subjektivnih percepcij pripadnikov skupnosti) povzroča, da se nekatere etnične skupnosti uspešno ohranjajo, druge izginjajo, tretje pa se na novo oblikujejo.

Za namen raziskave smo ohranjanje etnične skupnosti opredelili kot medgeneracijsko kontinuiteto oziroma prenos etničnih elementov, ki je odvisen od cele vrste demografskih, ekonomskih, kulturnih, političnih pogojev in okoliščin. V medgeneracijskem prenosu etničnih elementov naj bi osrednjo vlogo igrala družina (vertikalni prenos), v kateri otroci spoznavajo specifične etnične elemente, vrednote in tradicije. Poleg vertikalnega medgeneracijskega prenosa v družini pa je pomemben tudi horizontalni medgeneracijski prenos, ki vključuje vplive dejavnikov kot so vrstniki, vzgojno-izobraževalni sistem, množični mediji, institucionalna podpora, ekonomski status skupnosti.

V tem kontekstu nas je zanimalo, kaj se dogaja z nekaterimi etničnimi skupnostmi ob slovenski meji? Kakšna je vitalnost – *produkcija, reprodukcija, transformacija* – manjšinskih etničnih skupnosti na narodno mešanih območjih ob slovenski meji v okviru sodobnih družbenih kontekstov?

Namen raziskave je bil ugotavljanje trendov medgeneracijske etnične kontinuitete štirih etničnih skupnosti ob slovenski meji: madžarske skupnosti v Prekmurju (Lendava), italijanske skupnosti v Slovenski Istri, slovenske skupnosti v slovenskem Porabju (Monošter) in slovenske skupnosti na Koroškem (občina Železna Kapla - Bela). Analizirali smo empirične podatke, ki so bili zbrani pri projektu *Etnična identiteta in medetnični odnosi v slovenskem etničnem prostoru*.¹

* * *

¹ Raziskava temelji na empiričnih podatkih, ki so del obsežne baze podatkov, zbranih v longitudinalno in primerjalno zasnovanem projektu *Etnična identiteta in medetnični odnosi v slovenskem etničnem prostoru* (In-

ANALIZA TRENDOV MEDGENERACIJSKE ETNIČNE KONTINUITETE S POMOČJO TEORETIČNEGA MODELA STRUKTURNIH SPREMENLJIVK

Teoretično izhodišče analize trendov medgeneracijske etnične kontinuitete je utemeljeno na predpostavkah modela strukturnih dejavnikov, ki vplivajo na *produkcijo*,² *reprodukcijo*³ in *transformacijo*⁴ etnične skupnosti (Nelde, Strubell, Williams 1996; Wiliams 1987). S konceptom, zasnovanim na procesih reprodukcije, produkcije in transformacije smo poskušali zajeti predvsem dinamično naravo etnične skupnosti v povezavi s splošnimi procesi družbene in kulturne reprodukcije (Wiliams 1987). Na podlagi modela strukturnih dejavnikov smo oblikovali hipotetični model strukturnih spremenljivk, s pomočjo katerega smo ugotavljali pomembnost posameznih dejavnikov v medgeneracijskem prenosu etničnih elementov in dinamično naravo etnične skupnosti v povezavi s produkcijo, z reprodukcijo ali s transformacijo etničnih elementov.

Tako naj bi na produkcijo, reprodukcijo in transformacijo etnične skupnosti vplivali trije sklopi strukturnih dejavnikov:

1. *družbenokulturni dejavniki*: družina, izobraževalni sistem, institucionalna organiziranost etnične skupnosti in množični mediji;
2. *socioekonomski dejavniki*: socioekonomski status;
3. *institucionalni dejavniki*: pravna zaščita, politična participacija in institucionalna participacija.

Poleg treh omenjenih sklopov strukturnih dejavnikov je treba upoštevati tudi *zgodovinske vidike družbene realnosti*. Lahko rečemo, da so etnične identitete, etnične skupine (verovanja v skupno kulturo) ter odnosi med večino in manjšino na nekem ozemlju kreacije, ki so posledica zgodovinskih okoliščin, saj gre tu za zgodovinsko kumulacijo vedenja o medetničnih odnosih na ravni posameznika oziroma skupnosti. Pri tem je treba upoštevati, da je odnos med interpretacijo oziroma percepcijami posameznika in skupnostjo ter "dejansko zgodovino" nujno sporen.

* * *

štitut za narodnostna vprašanja), katerega nosilka je bila red. prof. dr. Albina Nečak Lük, in je potekal med letoma 1991 in 2001.

² S *produkcijo* etničnih elementov razumemo poznavanje ali privzemanje etničnih elementov neke skupnosti pri pripadnikih druge etnične skupnosti v stiku, npr. znanje manjšinskega jezika pri pripadnikih večine.

³ Ko govorimo o *reprodukciji* etničnih elementov, govorimo o medgeneracijski kontinuiteti, torej o prenosu etničnih elementov med generacijami, in s tem o ohranjanju etničnih elementov pri pripadnikih posamezne etnične skupnosti.

⁴ *Transformacija* se nanaša na proces, ko je zaznati opuščanje etničnih elementov pri pripadnikih etnične skupnosti (npr. ko otroci ne govorijo več materne jezika svojih staršev, ampak jezik večinske skupnosti).

METODOLOŠKI NAČRT - ZASNOVAN KOT "MEŠAN MODEL METOD"

Vsak teoretičen model je na nek način omejen ali zamejen, še posebej pri obravnavi tako kompleksnih konceptov kot so etničnost, etnična identiteta in medetnični odnosi, saj je pri preučevanju izredno težko, če že ne nemogoče, upoštevati vse dejavnike, ki vplivajo na ohranjanje (obstoj in razvoj) etnične skupnosti.

Omejitev vpeljave modela strukturnih spremenljivk smo poskušali delno preseči z metodološkim načrtom, zasnovanim kot t. i. "*mešan model metod*" (mixed model studies), ki je kombinacija kvantitativnega in kvalitativnega pristopa v različnih fazah raziskovalnega procesa. Uporabili smo primerjalno metodo, zasnovano na treh ravneh:

1. Z *deskriptivno primerjalno analizo* strukturnih spremenljivk v obravnavanih lokalnih etnično mešanih skupnostih smo dobili relevantne informacije o družbenem kontekstu, v katerem se razvijajo posamezne etnične skupnosti (več o tem Medvešek 2003).
2. Pri *kvantitativni primerjalni analizi* empiričnih podatkov smo ugotavljali povezave med spremenljivkami, vključenimi v osnutek modela strukturnih spremenljivk, ki vplivajo na ohranjanje etnične skupnosti. Z regresijsko analizo smo analizirali štiri manjšinske situacije, v katerih je enota preučevanja posameznik. Kvantitativni pristop, za katerega je značilna analiza velikega števila enot, omogoča posploševanje dobljenih rezultatov, hkrati pa moramo upoštevati, da (to velja še toliko bolj v medetničnih primerjalnih raziskavah) enote izgubijo svojo celovitost takoj, ko jih razčlenimo v spremenljivke. Tako preučujemo odnose med spremenljivkami, ne pa podobnosti in razlike med enotami kot celotami. Zato je treba kvantitativno primerjalno analizo dopolniti še s kvalitativno analizo (več o tem Medvešek 2003, 2005).

Na tem mestu bomo navedli ključne ugotovitve kvantitativne primerjalne analize. Regresijska analiza *vzorcev pripadnikov manjšinske skupnosti* v obravnavanih etnično mešanih skupnostih je pokazala, da je večji del odvisne spremenljivke ostal nepojasnen, kar pomeni, da na produkcijo oziroma reprodukcijo etničnih elementov vplivajo še druge spremenljivke, ki pa niso bile zajete v model. S tem mislimo predvsem na psihološke značilnosti posameznika in kontekstualne dejavnike (med katere spadajo družbenopolitična dogajanja, demografska struktura, status manjšinske skupnosti, teritorialna identiteta itd.), ki signifikantno vplivajo na oblikovanje manjšinske etnične identitete. Ob tem se zdi, da postajajo vedno pomembnejši oziroma stopajo v ospredje individualni psihološki elementi (občutek pripadnosti etnični skupnosti, cilji in ambicije posameznika, zavist zaradi statusa pripadnikov drugih skupnosti, strah pred marginalizacijo ipd.), vse manj pa "sociološke" komponente (teritorij, jezik, zgodovinski spomin, socializacija v odraščanju) (Komac 1986; Susič, Sedmak 1983). Podobno Alardt (1990)

govori o vedno manjšem pomenu teritorialne pripadnosti in porekla ter vedno večjem pomenu individualne izbire in subjektivne samoidentifikacije kot podlage za etnično identiteto. V tem smislu je tudi socializacija obravnavana kot nikoli končan proces, v okviru katerega akterji nenehno interpretirajo konkurenčne simbole in prilagajajo svojo identiteto okolju.

Med regresijskimi analizami vzorcev pripadnikov manjšinskih skupnosti na eni strani izstopa **Železna Kapla - Bela**, ki kaže izrazito močan vpliv *družine* kot tistega dejavnika, ki edini prispeva k produkciji oziroma reprodukciji etničnih elementov.⁵ Na Koroškem se srečujemo z močnim nasprotovanjem dela večinskega prebivalstva uresničevanju posebnih pravic slovenske manjšine. To se kaže v javnem mnenju, izraženem v medijih, raznih javnih pobudah, stališčih nekaterih političnih strank in navsezadnje tudi v obstoju civilnega gibanja Kärntner Heimatdienst. Tovrstno nasprotovanje dela večinske populacije posebnim pravicam in izražanju etničnih elementov slovenske skupnosti lahko vodi v "zapiranje" manjšine v krog družine in poudarjanje družine kot tistega dejavnika in prostora, ki v večji meri omogočata produkcijo oziroma reprodukcijo etničnih elementov.

Na drugi strani pa regresijski model analize vzorca **Slovenske Istre** izkazuje vpliv vseh dejavnikov: *družine*, *izobraževalnega sistema*, *kulturne participacije* in *socioekonomskega statusa* na produkcijo oziroma reprodukcijo etničnih elementov. Poleg *družine*, ki se je pokazala kot pomemben dejavnik prenosa etničnih elementov na naslednje generacije tudi pri vseh drugih obravnavanih manjšinskih etničnih skupnostih, se pri italijanski skupnosti v Slovenski Istri kažeta kot pomembna dejavnika prenosa še *izobraževalni sistem* (dejstvo je, da ima od vseh obravnavanih manjšinskih skupnosti italijanska skupnost v Slovenski Istri še "najboljše" možnosti za šolanje v italijanskem jeziku na celotni vertikali⁶) in *kulturna participacija*, s pomočjo katere italijanska skupnost prikazuje prisotnost na določenem ozemlju ter hkrati ohranja svoje etnične elemente, še posebno jezik.⁷ Še v nečem se italijanska skupnost razlikuje od drugih preučevanih manjšinskih skupnosti: pokazal se je vpliv *socioekonomskega statusa* (izobrazbe) na produkcijo oziroma reprodukcijo etničnih elementov, ki pa je negativen, kar naj bi pomenilo,

* * *

⁵ Kot prvi možni vzrok za tako izstopajoči izid regresijske analize bi bilo treba omeniti problem vzorca. Ob tem je treba izraziti našo domnevo, da je izključenost vpliva indeksov *izobraževalnega sistema* in *kulturne participacije* verjetno prej posledica majhnega vzorca v Železni Kapli - Beli, kot pa specifičnih značilnosti slovenske skupnosti oziroma nerelevantnosti izobraževalnega sistema in kulturne participacije. Vzorec je sicer sprejemljiv za analizo in tudi regresijski model zadošča temeljnim statističnim predpostavkam, kljub temu pa ne vemo, kakšne so karakteristike tistega dela vzorca (kakšne so njihove percepcije), ki je zavrnil sodelovanje v anketi.

⁶ Na narodno mešanem območju delujejo trije vrtci z italijanskim učnim jezikom, tri osnovne šole s šestimi podružnicami in tri srednje šole (dve gimnaziji in ena srednja strokovna šola). Na univerzitetni ravni pa mnogi študentje (v večjem številu kot v drugih obravnavanih etnično mešanih skupnostih) obiskujejo univerze v Italiji, kar jim omogoča tudi njihova geografska bližina.

⁷ Tudi pri kulturni participaciji je italijanska skupnost edina, ki ima svoj dnevni časopis v italijanščini, in hkrati tudi večjo izbiro radijskega in televizijskega programa v italijanskem jeziku.

da višje izobraženi anketiranci v manjši meri prispevajo k prenosu etničnih elementov na mlajše generacije. Podrobnejši pregled empiričnih podatkov (povezav med izobrazbo in spremenljivkami, ki tvorijo indeks produkcija oziroma reprodukcija) pa je pokazal, da če že govorimo o slabljenju prenosa etničnih elementov na naslednjo generacijo v povezavi z izobrazbo anketirancev, ugotovimo, da to velja predvsem za anketirance s srednješolsko oziroma poklicno izobrazbo.

Izsledki regresijske analize v **Lendavi** in **Monoštru** na ravni posameznika kot relevantna dejavnika kažejo *družino* in *kulturno participacijo*. Pa vendar sta, če upoštevamo družbeni kontekst, družbeni stvarnosti v Lendavi in Monoštru bistveno drugačni. Pomembne razlike je najti v izobraževalnem sistemu, institucionalni podpori (npr. institucionalne participacije in politične participacije) ter tudi na področju medijev. V Prekmurju je k funkcionalni dvojezičnosti veliko prispevalo dvojezično šolstvo. Enakopraven status dveh jezikov se uveljavlja s skupnim izobraževanjem učencev slovenske in madžarske skupnosti ter z razvijanjem možnosti za sporazumevanje v maternem jeziku na vseh ravneh družbenega življenja. Občani, pripadniki madžarske skupnosti, lahko svojo pravico do komuniciranja v maternem jeziku dosledno uveljavljajo v formalnih in neformalnih govornih položajih. Prebivalci Porabja so se še v začetku dvajsetega stoletja zaradi specifičnih lastnosti območja (izoliranost, družbenoekonomska nerazvitost itd.) sporazumevali pretežno v porabskem narečju. Tradicionalno kmečko življenje, avtarkična ekonomija in jezikovna orientiranost duhovščine so bili v preteklosti tisti dejavniki, ki so podpirali ohranjanje porabskega narečja. Z industrializacijo in nastankom novih delovnih mest, predvsem v Monoštru, se je povečalo število situacij, v katerih je "potrebno" sporazumevanje v madžarščini; zaradi tega se je med slovenskim prebivalstvom razvila splošna dvojezičnost. Postopno pa je iz pragmatičnih razlogov predvsem pri mlajših generacijah madžarščina postala njihov glavni jezik (Nečak Lük 1997). Slovenski jezik (porabsko narečje) je začel izgubljati uporabno vrednost.

3. *Kvalitativna primerjalna analiza*, s katero vpeljemo holističen pristop v samo raziskavo in hkrati presežemo pomanjkljivost kvantitativne analize, v kateri so lahko lokalni, specifični dejavniki v posamezni etnično mešani skupnosti razumljeni kot napaka. Izsledke te analize bomo predstavili podrobneje.

KVALITATIVNA PRIMERJALNA ANALIZA, V KATERI JE ENOTA PREUČEVANJA MANJŠINSKA SITUACIJA

Bistvena značilnost kvalitativne primerjalne analize je večja občutljivost za preučevanje kompleksnosti in zgodovinske specifičnosti oziroma upoštevanje konteksta družbenega pojava. Dialog med temeljnim modelom (konceptom) in podatkovno analizo je drugačen, saj je pristop holističen in teži k preučevanju kombinacij pogojev, okoliščin in dejavnikov. V tem primeru je vsaka enota obravnavana kot celovita situacija, v kateri vzročna signifikanca variira glede na kontekst. V določenem družbenem kontekstu (lokalni etnično mešani skupnosti) je posamezen dejavnik lahko relevanten za pojav, ki ga preučujemo, v drugem družbenem kontekstu njegov vpliv ni tako pomemben, hkrati pa je lahko pri neki drugi enoti odsotnost tega dejavnika vzročno relevantna za končni rezultat.

Pri analizi, usmerjeni k enotam, ne težimo k temu, da bi oblikovali en sam vzročni model, relevanten (oziroma ki bi najbolj ustrezal) za empirične podatke, ampak želimo ugotoviti število in značaj različnih vzročnih modelov, ki obstajajo med obravnavanimi enotami – manjšinskimi situacijami. Cilj k enotam usmerjene primerjalne študije ni v razlagi variacij, temveč prikaz razlik med primeri določenega rezultata (družbenega pojava). Namen je ugotoviti, kdaj je posamezen vzročni dejavnik pomemben in kdaj ne, ter ugotoviti različne družbene kontekste, v katerih ima posamezen vzročni dejavnik vpliv, pri čemer lahko različne konfiguracije vzročnih dejavnikov generirajo enak končni rezultat – družbeni pojav (produkcijo oziroma reprodukcijo etničnih elementov).

Družbeni pojavi so kompleksni in večkrat je težko v celoti razumeti njihovo delovanje. Vendar njihova "neulovljivost" ni posledica velikega števila različnih dejavnikov, ki jih pogojujejo, temveč prej številčnost kompleksnih kombinacij relevantnih vzročnih dejavnikov, ki producirajo družbeni pojav (Ragin 1987). Cilj kvalitativne primerjalne analize je odkrivanje vzročnih pogojev, ki vodijo do različnih rezultatov, ali odkrivanje vzročnih vzorcev, ki ločijo enote v različne podskupine.

Najprej smo oblikovali izhodiščni analitični okvir, ki vključuje vse tiste dejavnike, za katere menimo, da vplivajo na produkcijo oziroma reprodukcijo etničnih elementov (indeks PRO_REP),⁸ to so: *družina*,⁹ *izobraževalni sistem*, *kulturna*

* * *

⁸ Kot odvisno spremenljivko modela smo opredelili indeks produkcija-reprodukcija, ki vključuje naslednje spremenljivke: etnična pripadnost anketiranca, jezik, ki ga anketiranec govori doma s partnerjem, z otroki, mamo, očetom, brati / sestrami, materni jezik anketirančevega otroka (če ga ima); jezik, v katerem se je šolal anketirančev otrok (vrtec, osnovna šola, poklicna šola, srednja šola, višja ali visoka šola); etnična pripadnost otroka; raba jezika anketiranca zunaj družine (v šoli, vrtcu, na sodišču, v avtobusu, cerkvi, trgovini, na pošti, v banki, na delovnem mestu, v gostilni, ambulanti, kulturnem društvu, pri športu, opravljanju družbenih funkcij). Indeks PRO_REP ima vrednosti med 0 in 28, razen v Železni Kapli - Beli, kjer ima indeks PRO_REP vrednosti

participacija,¹⁰ *socioekonomski status*, *pravna zaščita* in *številčnost skupnosti*.

V analizo, v kateri je enota preučevanja posamezna manjšinska situacija, smo vključili tudi dejavnik *pravna zaščita*, glede na to, da obstajajo različne oblike pravne zaščite etničnih manjšin v obravnavanih lokalno etnično mešanih skupnostih.

* * *

od 0 do 30, to pa zato, ker je vprašanje glede jezika šolanja otroka razčlenjeno na osem spremenljivk (vrtec, ljudska šola (1–4), glavna šola (5–8), gimnazija, poklicna šola, višja poklicna šola, akademija, univerza), in ne na šest spremenljivk (vrtec, osnovna šola (1–4), osnovna šola (5–8), poklicna šola, srednja šola, višja / visoka šola), kot je to v Lendavi, Monoštru in Slovenski Istri.

⁹ V indeks DRUŽINA so vključene spremenljivke: etnična pripadnost očeta, etnična pripadnost matere, etnična pripadnost partnerja anketiranca, materni jezik anketiranca, materni jezik partnerja anketiranca, materni jezik matere anketiranca, materni jezik očeta anketiranca, materni jezik anketirančevih starih staršev po materini strani, materni jezik anketirančevih starih staršev po očetovi strani.

¹⁰ Indeks KULTURNA PARTICIPACIJA torej vključuje udeleževanje anketiranca pri različnih dejavnostih, ki jih organizirajo manjšinske organizacije, ter spremljanje medijev v manjšinskem jeziku: zanimanje anketiranca za časopisne programe v manjšinskem jeziku, zanimanje anketiranca za radijske programe v manjšinskem jeziku, zanimanje anketiranca za televizijske programe v manjšinskem jeziku, udeleževanje anketiranca pri kulturnih dejavnostih manjšinske skupnosti oziroma zanimanje zanje, udeleževanje anketiranca pri verskih dejavnostih manjšinske skupnosti oziroma zanimanje zanje, udeleževanje anketiranca pri športnih dejavnostih manjšinske skupnosti oziroma zanimanje zanje.

Preglednica 1: Primerjalni pregled manjšinskih skupnosti glede na relevantne dejavnike, ki vplivajo na medgeneracijsko produkcijo oziroma reprodukcijo etničnih elementov.

	družina ¹	izobraževalni sistem ²	kulturna participacija ³	socioekonom. status ⁴	pravna zaščita ⁵	številčnost ⁶	arit. sredina indeksa PRO-REP ⁷
Lendava (mad. skupnost)	visoka	visok	nizka	nizek	visoka	nizka	15
Železna Kapla - Bela (slov. skupnost)	visoka	visok	nizka	nizek	visoka	nizka	15,4
Slovenska Istra (ita. skupnost)	visoka	visok	visoka	visok	visoka	visoka	12,6
Monošter (slov. skupnost)	visoka	nizek	nizka	nizek	nizka	nizka	5,8

¹ Maksimalna vrednost indeksa je 11. Višja vrednost indeksa pomeni, da je anketiranec večino članov družine glede na etnično pripadnost in materni jezik opredelil kot pripadnike manjšine, obratno velja za nižjo vrednost indeksa, ki pomeni manjše število članov družine, opredeljenih (glede na etnično pripadnost in materni jezik) za pripadnike manjšine. Glede na to, da so aritmetične sredine indeksa družina v vseh etnično mešanih skupnostih precej visoke: v Lendavi 8,9, v Železni Kapli - Beli 9,4, v Slovenski Istri 7,4 in v Monoštru 8,8, smo vsem pripisali izraz "visoka".

² Enotam z boljše izoblikovanim izobraževalnim sistemom, ki omogoča manjšinskim skupnostim učenje njihovega maternega jezika na celotni vertikalni šolskega sistema, smo pripisali oznako "visok", enotam s slabše organiziranim izobraževalnim sistemom pa oznako "nizek" (več o tem Medvešek 2003).

³ Vrednosti indeksov v posameznih etnično mešanih okoljih so: v Lendavi in Monoštru imata indeksa vrednosti od 0 do 22. V Slovenski Istri ima indeks vrednosti od 0 do 28. V Železni Kapli - Beli pa ima indeks vrednosti od 0 do 26. Do razlik v obsegu indeksov je prišlo zaradi različnega števila medijev v posameznih okoljih. Višja vrednost indeksa pomeni večje spremljanje množičnih medijev v manjšinskem jeziku ter večje udeleževanje kulturnih, verskih in športnih dejavnosti, ki jih organizirajo manjšinske organizacije, nižja vrednost indeksa pa pomeni manjše spremljanje medijev v manjšinskem jeziku ter manjše udeleževanje dejavnosti, ki jih organizirajo manjšinska društva. Glede opredeljevanja visoka oziroma nizka kulturna participacija smo v Lendavi in Monoštru za mejo določili vrednosti 9, v Slovenski Istri 10 ter v Železni Kapli - Beli 11. V vseh skupnostih smo mejo opredelili pri 40 odstotkih vrednosti indeksa. Aritmetična sredina indeksa kulturna participacija je v vseh etnično mešanih skupnosti precej nizka: v Lendavi 7,7, v Železni Kapli - Beli 8,5, v Slovenski Istri 10,1 in v Monoštru 6,3.

⁴ Pri opredeljevanju socioekonomskega statusa smo upoštevali ugotovitve deskriptivne analize glede socioekonomskega razvoja območja, na katerem živi manjšinska skupnost (več o tem Medvešek 2003).

⁵ Enotam, za katere je značilna visoka raven pravne zaščite, smo pripisali izraz "visoka", enotam, ki imajo nekoliko nižjo raven pravne zaščite, pa izraz "nizka". Pri kategoriziranju podatkov smo se oprli na ugotovitve deskriptivne primerjalne analize o pravni zaščiti v posameznih manjšinskih situacijah. Upoštevali smo predvsem: raven formalnopravne zaščite, izvajanja pravnih določil v praksi ter kontinuitete pravne zaščite (več o tem Medvešek 2003).

⁶ Enotam, za katere je iz popisov zadnjih nekaj desetletij razvidno naraščanje števila pripadnikov manjšinske skupnosti ali pa je njihovo število konstantno, smo pripisali izraz "visok". Enotam, za katere je iz popisov razbrati upadanje števila pripadnikov manjšine, smo pripisali izraz "nizka" (več o tem Medvešek 2003).

⁷ Maksimalna vrednost indeksa PRO-REP je 28. Višja vrednost indeksa pomeni večjo produkcijo oziroma reprodukcijo etničnih elementov, nižja vrednost pa manjšo produkcijo oziroma reprodukcijo etničnih elementov. Za mejo smo določili vrednost 11, ki pomeni 40 odstotkov vrednosti indeksa PRO-REP.

Za oblikovanje preglednice smo uporabili kvalitativno tehniko oziroma preobrazbo kvantitativnih v kvalitativne podatke ali preobrazbo numeričnih v opisne podatke. Preobrazbo podatkov smo izvedli z dvema vrstama kvalitativne tehnike:

- a) *Profil povprečja*. Enote smo glede na povprečno vrednost indeksa PRO-REP, *družine* in *kulturne participacije* razdelili na tiste, ki imajo visoko povprečno vrednost indeksa in za katere lahko trdimo, da v njih prihaja do produkcije oziroma reprodukcije etničnih elementov, ter na tiste, ki imajo nizko povprečno vrednost indeksa, kar pomeni, da pri njih ni produkcije oziroma reprodukcije etničnih elementov.
- b) *Holističen profil*. Štiri dejavnike: *izobraževalni sistem*, *socioekonomski status*, *pravna zaščita* in *številčnost* smo opredelili z opisnimi kategorijami na podlagi ugotovitev deskriptivne primerjalne analize (več o tem Medvešek 2003).

Tovrstne preobrazbe podatkov je seveda treba obravnavati previdno, saj pomenijo precej poenostavljen pogled na skupnosti. Tako je na primer v kvalitativno tehniko *profila povprečja* vključena predpostavka skupinske homogenosti, medtem ko je *holističen profil* kvalitativne tehnike pod vplivom raziskovalčeve subjektivne analize.

Preglednica 2: Primerjalni pregled lokalnih etnično mešanih skupnosti glede na relevantne dejavnike, ki vplivajo na medgeneracijsko produkcijo oziroma reprodukcijo etničnih elementov v dihotomnih vrednostih.

	družina	izobraževalni sistem	kulturna participacija	socioekonom. status	pravna zaščita	številčnost	arit. sredina indeksa PRO-REP*
Lendava (mad. skupnost)	1	1	0	0	1	0	1
Železna Kapla - Bela (slov. skupnost)	1	1	0	0	1	0	1
Slovenska Istra (ita. skupnost)	1	1	1	1	1	1	1
Monošter (slov. skupnost)	1	0	0	0	0	0	0

* Maksimalna vrednost indeksa je 28. Skupnosti, katere vrednost indeksa je večja od 11, smo pripisali vrednost 1, skupnosti, ki ima vrednost indeksa manjšo od 11, smo pripisali vrednost 0.

Najprej smo uporabili primerjalno metodo, imenovano tudi **dihotomija prisotnosti-odsotnosti**. Posameznim vzročnim pogojem (dejavnikom) smo dodelili vrednost 1 ali 0, kar pomeni, da so ti "prisotni" ali "odsotni". Taka ponazoritev pomeni poenostavitev realnega stanja, saj je vzročne pogoje (dejavnike), ki jih obravnavamo v modelu, dejansko težko kvantificirati, oziroma ti zavzemajo zelo različne vrednosti med 0 in 1.

V naslednjem koraku primerjamo konfiguracije vzročnih pogojev (dejavnikov) – in ne prisotnost ali odsotnost posameznega vzročnega pogoja (dejavnika) – s prisotnostjo ali odsotnostjo rezultata, v našem primeru medgeneracijske produkcije oziroma reprodukcije etničnih elementov. V tem koraku lahko s pomočjo primerjalne analize izločimo tiste vzročne pogoje, ki se ne kažejo kot relevantni.

Predstavljena preglednica 2 nam na že prvi pogled ponuja uporabo "**metode strinjanja**" (method of agreement), ki je ena izmed Millovih (A System of Logic: Ratiocinative and Inductive 1843) raziskovalnih strategij empiričnega posploševanja, s katerimi je želel oblikovati logično podlago za induktivno usmerjeno znanstveno raziskovanje. Uporabili jo bomo kljub temu, da je ta metoda splošno obravnavana kot tehnika, ki lahko hitro pripelje do napačnih empiričnih posploševanj. Bistvo te metode je: če imata dve ali več obravnavanih enot med različnimi vzročnimi okoliščinami (dejavnikov) eno vzročno okoliščino (dejavnik) skupno, potem je ta okoliščina (dejavnik), o kateri se vse enote strinjajo, vzrok preučevanega družbenega pojava. Čeprav se je Mill osredotočil na iskanje ene same vzročne okoliščine (dejavnika), pa Ragin predpostavlja, da je iskanje ponavljajoče kombinacije vzročnih okoliščin relevantnejše (Ragin 1987).

V našem primeru je razvidno, da pri vseh enotah, pri katerih je prišlo do produkcije oziroma reprodukcije etničnih elementov (Lendava, Železna Kapla - Bela in Slovenska Istra), opažamo skupno kombinacijo dejavnikov: prisotnost vpliva *družine*, *izobraževalnega sistema* in *pravne zaščite*, medtem ko se skupnosti glede vpliva *kulturne participacije* in glede *številčnosti* med seboj razlikujejo.

Kljub rezultatu, do katerega smo prišli s pomočjo "metode strinjanja", pa je nekoliko tvegana trditev, da je kombinacija vplivov *družine*, *izobraževalnega sistema* in *pravne zaščite* vzrok za produkcijo oziroma reprodukcijo etničnih elementov, saj je pomanjkljivost te metode ravno njena nezmožnost ugotavljanja zanesljivih povezav med vzrokom in posledico. Metoda nam ne omogoča zanesljivega odgovora, da na družino, izobraževalni sistem, pravno zaščito in s tem tudi produkcijo oziroma reprodukcijo etničnih elementov morda ne vpliva kakšna tretja vzročna okoliščina (dejavnik).

Drug Millov pristop je "**indirektna metoda razlik**". Pri tej metodi je vsak dejavnik, za katerega menimo, da povzroča produkcijo oziroma reprodukcijo etničnih elementov, oblikujemo preglednico 2 x 2, v kateri križamo prisotnost / odsotnost

izbranega dejavnika in prisotnost / odsotnost produkcije oziroma reprodukcije etničnih elementov. Če vse obravnavane enote padejo v celico prisotnost / prisotnost ali celico odsotnost / odsotnost, potem obravnavani dejavnik povzroča produkcijo oziroma reprodukcijo etničnih elementov. Pomembna značilnost “*indirektne metode razlik*” je raba enot z negativnim (odsotnim) družbenim rezultatom za potrditev enot s pozitivnim rezultatom.

Oblikovali smo tako preglednico za vzročne okoliščine (dejavnike): *družina, izobraževalni sistem, pravna zaščita*. Pokazalo se je, da dejavnik družina ne izpolnjuje pogojev, saj je v Monoštru vpliv družine prisoten, medtem ko produkcije oziroma reprodukcije ni.

Indirektna metoda razlik sugerira, da sta *izobraževalni sistem* in *pravna zaščita* družbeni okoliščini (dejavnika), ki povzročata produkcijo oziroma reprodukcijo etničnih elementov.

Obe omenjeni metodi sta temelj k enotam usmerjene raziskovalne strategije (case-oriented strategy) in sta uporabni induktivni tehniki. Primerni sta predvsem za ugotavljanje konstantnih odnosov oziroma vzorcev trajnejših zvez, ne omogočata pa obravnavanja mnogovrstne vzročnosti (multiple causation) in razlag variacij (Ragin 1987).

Uporabili bomo še eno tehniko redukcije podatkov v okviru kvalitativne primerjalne analize, in sicer *Boolovo algebro*, ki logično in holistično poenostavi kompleksne podatkovne strukture. Boolov pristop omogoča odkrivanje kompleksnih vzorcev interakcije – mnogovrstne vzročnosti – saj začne s predpostavko maksimalne vzročne kompleksnosti, vsaki kombinaciji vzročnih dejavnikov pa je pripisana lastna vrednost (prisotnost oziroma odsotnost družbenega pojava). Predpostavljena maksimalna kompleksnost je v nadaljnji analizi poenostavljena s temeljnimi principi Boolove algebre.

Za rabo Boolove algebre moramo podatkovno preglednico oblikovali kot resničnostno preglednico ali true table.

Preglednica 3: Resničnostna preglednica dejavnikov, ki vplivajo na medgeneracijsko produkcijo oziroma reprodukcijo etničnih elementov v obravnavanih manjšinskih skupnostih.

D	I	K	E	P	Š	PRO-REP	število enot
1	1	0	0	1	0	1	2
1	1	1	1	1	1	1	1
1	0	0	0	0	0	0	1

D = družina, I = izobraževalni sistem, K = kulturna participacija, E = socioekonomski status, P = pravna zaščita, Š = številčnost

Omeniti je treba omejitev t. i. *“omejene raznolikosti”*, ki je tudi sicer precej razširjen družben pojav in dejansko pomeni oviro pri ugotavljanju vzročnih povezav. Zaradi omejene raznolikosti je ugotavljanje vzročnih povezav omejeno na kombinacijo vzročno pomembnih dejavnikov, ki dejansko obstajajo: družino, izobraževalni sistem, kulturno participacijo, socioekonomski status, pravno zaščito in številčno rast, pri čemer je povsem mogoče, da v kakšni drugi etnično mešani skupnosti obstaja drugačna kombinacija dejavnikov, ki omogoča produkcijo oziroma reprodukcijo etničnih elementov. To sicer ne bi spremenilo rezultata pričujoče analize, treba pa se je zavedati problema omejene raznolikosti. Zato je tudi primaren namen kvalitativnega primerjalnega pristopa dopuščanje maksimalne vzročne kompleksnosti, s čimer se izognemo poenostavljenim predpostavkam.

V tej analizi se problemu *“omejene raznolikosti”* ne moremo izogniti. Ker obravnavamo vpliv šestih vzročnih okoliščin (dejavnikov), je mogočih kombinacij v resničnostni preglednici 2⁶, torej šestintrideset. V tej analizi so enote le dve različni kombinaciji vzročnih dejavnikov, katerih rezultat je prisotna produkcija oziroma reprodukcija etničnih elementov ter ena kombinacija vzročnih dejavnikov, katere rezultat je odsotnost produkcije oziroma reprodukcije etničnih elementov. Zaradi omejene raznolikosti so trditve glede vzročnosti omejene samo na kombinacijo vzročno relevantnih dejavnikov, ki dejansko obstajajo, in so predmet naše analize. Če bi želeli pridobiti bolj natančne ugotovitve glede relevantnih kombinacij vzročnih dejavnikov in preseči omejitve raznolikosti, bi morali upoštevati maksimalno vzročno kompleksnost, torej vseh šestintridesetih teoretično mogočih kombinacij, vendar bi bilo to glede na le dve znani kombinaciji vzročnih dejavnikov (od šestintridesetih mogočih) precej neplodno opravilo.

Resničnostno preglednico poenostavimo s pomočjo velikih in malih črk. V tem primeru velike tiskane črke pomenijo prisotnost vzročnega dejavnika, male tiskane črke pa njegovo odsotnost.

Tako dobimo:

$$D \cdot I \cdot k \cdot e \cdot P \cdot \check{s} = \text{PRO_REP}$$

in

$$D \cdot I \cdot K \cdot E \cdot P \cdot \check{S} = \text{PRO_REP}$$

oziroma

$$D \cdot I \cdot k \cdot e \cdot P \cdot \check{s} + D \cdot I \cdot K \cdot E \cdot P \cdot \check{S} = \text{PRO_REP.}^{11}$$

Boolova minimizacija oziroma redukcija podatkov ima temeljno pravilo, ki je:

Če se dva Boolova izraza razlikujeta v samo enem vzročnem dejavniku in producirata enak končni rezultat, potem lahko ta vzročni dejavnik obravnavamo kot nepomemben, ga odstranimo in s tem oblikujemo enostavnejši izraz.

Ker se naša izraza ne razlikujeta samo v enem, temveč v dveh dejavnikih: *soci-ekonomski status* in *številčnost*, izraza ne moremo poenostaviti.

Večjega reduciranja vzročne kompleksnosti (s pomočjo Boolove algebre) na obstoječih podatkih (zaradi majhnega števila enot) ne moremo izpeljati. Lahko pa izpostavimo nekaj značilnosti. Bistvo kombinatorne logike je v holističnem pogledu na enote in še posebej na njihove vzročne dejavnike, kar pomeni, da je treba posamezne enote obravnavati v njihovem kontekstu. V našem primeru ne moremo trditi, da so D (družina), I (izobraževalni sistem) in P (pravna zaščita) vzroki produkcije oziroma reprodukcije etničnih elementov, temveč jih moramo obravnavati v kontekstu prisotnosti in odsotnosti vseh vzročno relevantnih dejavnikov. V tem primeru lahko kot vzrok produkcije oziroma reprodukcije etničnih elementov opredelimo dve kombinaciji dejavnikov $D \cdot I \cdot k \cdot e \cdot P \cdot \check{s}$ in $D \cdot I \cdot K \cdot E \cdot P \cdot \check{S}$.

Opredelimo lahko tudi *potrebne* in *zadostne* vzroke v tej raziskavi. Dejavnik je opredeljen kot potreben, če je njegova prisotnost nujna za uresničitev družbenega pojava, in kot zadosten, če že samo njegova prisotnost omogoča uresničitev družbenega pojava. V našem primeru bi za dejavnike D, I in P lahko rekli, da so potrebni, vendar ne zadostni za uresničitev produkcije oziroma reprodukcije etničnih elementov.

* * *

¹¹ Pri čemer operator množenja \cdot pomeni logični IN, operator seštevanja $+$ pa pomeni logični operator ALI.

SKLEPNE UGOTOVITVE

Pri kvantitativni analizi so v ospredju preučevanja odnosi med spremenljivkami v modelu, medtem ko je sama enota preučevanja (posameznik) bolj ali manj nevidna. Pri kvalitativni primerjalni analizi pa imajo enote preučevanja (manjšinske situacije) jasno identiteto in so potisnjene v ospredje.

Če povzamemo Smithovo (1992) opredelitev ohranjanja etnične skupnosti kot medgeneracijsko kontinuiteto in vzdrževanje specifičnih etničnih elementov ob upoštevanju, da je ohranjanje etnične skupnosti odvisno še od cele vrste demografskih, ekonomskih, kulturnih, političnih pogojev in okoliščin, potem je namen k enotam usmerjene kvalitativne primerjalne analize ugotoviti, kdaj je posamezen vzročni dejavnik pomemben in kdaj ne, ter opredeliti različne kontekste, v katerih ima posamezen vzročni dejavnik vpliv, pri čemer lahko različne konfiguracije vzročnih dejavnikov generirajo enak končni rezultat - družben pojav (produkcijo oziroma reprodukcijo etničnih elementov).

Najprej pogledjmo značilnosti in omejitve uporabljene kvalitativne primerjalne metode (Ragin 1994):

- S pomočjo kvalitativne primerjalne metode preučujemo podobnosti in razlike med razmeroma *majhnim številom enot*. Število enot je omejeno, saj ta metoda predpostavlja podrobno preučitev vsake posamezne enote ter razkritje odnosov med posameznimi deli enote (odnose med tistimi dejavniki, ki so za raziskavo relevantni). Poleg tega moramo upoštevati, večje kot je število enot, manjša je verjetnost, da bodo enote imele skupne vzročno relevantne dejavnike. Več enot skoraj vedno pomeni večjo heterogenost.
- Temeljna značilnost primerjalne analize je usmerjenost na preučevanje *različnosti* med posameznimi skupinami enot. Zato je cilj kvalitativne primerjalne analize razkritje različnih vzročnih pogojev (dejavnikov), ki so povezani z različnimi rezultati (družbenim pojavom), ali vzročnih vzorcev, ki ločijo enote v različne skupine. Pri tem se osredotočimo na preučevanje konfiguracije ali *kombinacije dejavnikov*, ki so skupni določenim enotam, in ne na prisotnost ali odsotnost posameznega dejavnika.
- *Vzročna heterogenost*. Kvalitativna primerjalna metoda dovoljuje možnost, da obstaja več kombinacij dejavnikov, ki privedejo do enakega rezultata (družbenega pojava) - v našem primeru do produkcije oziroma reprodukcije etničnih elementov. Kvalitativna primerjalna metoda lahko tudi razkrije kompleksne in navidezno nasprotujoče vzorce vzročnosti. Posamezen dejavnik lahko, kadar je prisoten v določeni kombinaciji dejavnikov, v

drugi kombinaciji dejavnikov pa odsoten, na rezultat deluje različno (družbeni pojav).

- Kvalitativna primerjalna metoda omogoča le identifikacijo *potrebnih dejavnikov* oziroma pogojev (Dion 1998). Če bi želeli oceniti zadostnost, bi se morali osredotočiti na nujnost vzročnih pogojev (ali kombinacije vzročnih pogojev) in ne na nujnost rezultata (družbenega pojava). Vzrok je zadosten, če mu vedno sledi določen rezultat, in je potreben, če je vedno prisoten v vseh primerih rezultata.
- Vrsta omejitev je tudi *“omejena raznovrstnost”*. Družbeni pojavi so omejeni v svoji raznovrstnosti. Vedno kadar konstruiramo resničnostno preglednico z razmeroma majhnim številom dejavnikov, ugotovimo, da so v mnogih vrsticah preglednice manjkajoče enote. Te manjkajoče enote je treba obravnavati kot hipotetične kombinacije, ki omogočajo poenostavljena predvidevanja, vendar pa je treba vključevanje poenostavljenega predvidevanja v analizo utemeljiti s teoretičnim poznavanjem družbenega pojava.
- Pozornost je usmerjena tudi k deviantnim enotam. Treba je upoštevati vsako enoto, če želimo ugotoviti vzorec raznolikosti. Enota lahko odstopa od nekega vzorca, vendar je treba odstopanje identificirati in razložiti.
- Težko je oblikovati resničnostno preglednico, v kateri imajo vse enote enak rezultat. Raziskovalec sicer teži k oblikovanju preglednice z minimalnim številom nasprotujočih rezultatov, pa vendar nasprotujoči rezultati ostanejo. V družbenem življenju obstaja precej naključij, ki so zunaj dometa vsake resničnostne preglednice. Posamezna enota lahko daje določen rezultat zaradi zelo specifičnih razlogov, ki zadevajo samo to enoto in jih tudi ne moremo razložiti z obstoječim teoretičnim vedenjem o problematiki. V takih primerih je mogoče uporabiti verjetnostni kriterij za ugotavljanje ustreznosti kombinacije dejavnikov, ki pogojujejo določeni rezultat.
- *Kategorijski podatki*. Mnogo dejavnikov, ki pogojujejo družbeni pojav, je zelo težko predstaviti v obliki kategorijskih podatkov, kot 0 ali 1. Pri takšni kategorizaciji se lahko pri posamezni spremenljivki (dejavniku) izgubi mnogo informacij. Poleg tega pa je zelo pomembno, kako je pri vsaki enoti kodirana posamezna spremenljivka.
- Primerjalna kvalitativna metoda je logična in ne statistična tehnika, zato so njeni rezultati še toliko bolj podvrženi deformacijam, ki so lahko posledica: izbora neodvisnih spremenljivk ali napak v podatkih.

Primerjalna kvalitativna analiza je na podlagi obravnavanih podatkov posameznih manjšinskih situacij pokazala, **da produkcija oziroma reprodukcija etničnih elementov (pri čemer smo kot osrednji etnični element obravnavali jezik) med generacijami obstaja pri madžarski skupnosti v Lendavi, italijanski skupnosti v Slovenski Istri in slovenski skupnosti v Železni Kapli - Beli.** V vseh treh manjšinskih skupnostih, pri katerih smo opazili produkcijo oziroma reprodukcijo etničnih elementov, kar pomeni prenos etničnih elementov med generacijami, so kot pomembni prisotni naslednji dejavniki: *družina, izobraževalni sistem in pravna zaščita.*

Dejavniki *kulturna participacija, socioekonomski status in številčna rast* so prisotni v Slovenski Istri, v drugih dveh lokalnih etnično mešanih skupnostih pa ne, zato lahko sklepamo, da niso nujno potrebni za produkcijo oziroma reprodukcijo etničnih elementov.

Pri slovenski skupnosti v Monoštru rezultat primerjalne kvalitativne analize kaže "okrnjen" prenos etničnih elementov (predvsem jezika) med generacijami. Glede na empirične podatke lahko govorimo o opuščanju etničnih elementov, čeprav bi bila morda korektnjša ugotovitev, da gre za transformacijo etničnih elementov. Upoštevati je treba, da se pripadnost k etnični skupnosti lahko izraža na različne načine: od življenjskega stila, šeg, navad, ki se skupinsko določajo, jezika, komuniciranja ali kolektivnega spomina, ki veže generacije in utrjuje prepričanje o trajanju skupine oziroma njeni zgodovinski kontinuiteti. Analiza je pokazala, da v Porabju slovenski jezik do neke mere izgublja osrednjo vlogo označevalca etnične identitete. Na to so opozorili tudi popisni podatki, saj je število posameznikov, ki se opredeljujejo kot pripadniki slovenske skupnosti, večje kot število pripadnikov, ki slovenski jezik opredeljujejo kot materni jezik. Pa vendar to ne pomeni nujno, da slovenska skupnost v Porabju izginja. Lahko se navežemo na Gansovo (1979, 1992) pojmovanje simbolne etničnosti kot možnosti, da pripadniki neke skupnosti več generacij ohranjajo občutke pripadnosti k določeni etnični skupnosti, mogoče tudi brez ohranjanja osrednjega etničnega elementa - jezika.

S pomočjo modela strukturnih spremenljivk nam je uspelo prikazati, kateri so tisti dejavniki, ki v največji meri vplivajo na medgeneracijsko etnično kontinuiteto v posamezni manjšinski skupnosti, in tudi kakšna je vitalnost (produkcija, reprodukcija ali transformacija) posamezne manjšinske skupnosti v obravnavanih lokalnih etnično mešanih skupnostih.

Če združimo ugotovitve deskriptivne, kvantitativne in kvalitativne primerjalne analize in pogledamo ključne ugotovitve za vsako posamezno skupnost, ugotovimo:

1. LENDA VA

V analizi (kvantitativna primerjalna analiza) na ravni posameznika sta se pri madžarski skupnosti v Lendavi kot pomembni pokazali **družina in kulturna participacija**, medtem ko se je pri preučevanju skupnosti kot celote (kvalitativna primerjalna analiza) izluščila kombinacija dejavnikov **družina, izobraževalni sistem in pravna zaščita**, ob odsotnosti kulturne participacije, socioekonomskega dejavnika in številčnega dejavnika.

Družina se je v Lendavi tako kot v drugih treh lokalnih etnično mešanih skupnostih pokazala kot pomemben dejavnik na ravni posameznika in na ravni skupnosti. Ta ugotovitev je skladna z mnogimi sorodnimi raziskavami (Alba 1990, Goyette, Yu Xie 1997), ki ugotovljajo ključno vlogo staršev in družine pri vzpostavljanju občutkov etnične pripadnosti v procesu primarne socializacije. Otroci se ravno v družini najprej srečajo s specifičnimi etničnimi elementi, z vrednotami, s tradicijami itd., in kadar je v družini pripadnost k določeni etnični skupnosti predstavljena pozitivno, je velika verjetnost, da jo bo kot tako sprejemal tudi otrok. V družini je treba preučiti tudi vlogo etnično mešanih zakonov. Statistični podatki (popis 1991) za madžarsko skupnost v Sloveniji kažejo, da v etnično mešanih zakonih prevladuje raba slovenskega jezika. Podobno tudi empirični podatki, zbrani v Lendavi, kažejo, da je polovica anketirancev iz etnično mešanih zakonov kot svoj materni jezik opredelila slovenščino, več kot šestdeset odstotkov anketirancev iz etnično mešanih zakonov pa se je opredelilo za pripadnike večinske skupnosti. Na podlagi teh podatkov lahko sklepamo, da etnično mešani zakoni v Prekmurju prispevajo k opuščanju madžarskih etničnih elementov, predvsem jezika.

V analizi na ravni posameznika se je pokazal kot pomemben dejavnik tudi **kulturna participacija**, ki jo lahko na nek način podobno kot družino umestimo v del intimne sfere posameznika. Ob tem je treba pripomniti, da ima madžarska kulturna dejavnost, ki temelji na delovanju pretežno amaterskih umetniških društev, precej razvejano institucionalno infrastrukturo, kar ob trdni zgodovinski tradiciji omogoča močno izraženo prisotnost madžarske kulture v Prekmurju.

Na ravni skupnosti se je poleg družine kot pomemben dejavnik pokazala še **pravna zaščita**. V celotnem povojnem obdobju (po drugi svetovni vojni) je bilo v Sloveniji (v okviru SFRJ) eno temeljnih načel družbenopolitičnega in pravnega sistema načelo o enakopravnosti narodov in narodnosti na podlagi marksističnoleninističnih usmeritev. Inkorporacija načel o enakopravnosti narodnosti v socialistično družbeno in pravno ureditev je omogočila razvoj institucionalne podpore etničnim manjšinam ter učinkovito in kontinuirano pravno varstvo manjšin tudi po osamosvojitvi Slovenije ter spremembi družbenega sistema. Dejansko

lahko govorimo o visoki ravni in kontinuiteti pravne zaščite madžarske skupnosti od konca druge svetovne vojne pa do danes.

Tretji pomemben dejavnik za produkcijo oziroma reprodukcijo elementov etnične skupnosti je **izobraževalni sistem**. Načelo, ki se je uveljavilo na narodno mešanem območju v Prekmurju, da sta materinščini (slovenščina in madžarščina) učencev enakovredni kot učna predmeta in učna jezika, je zasnova za razvijanje dvojezičnosti na širši družbeni ravni tako imenovane dvosmerne (funkcionalne) dvojezičnosti. Tako zasnovani vzgojno-izobraževalni sistem omogoča poleg produkcije oziroma reprodukcije etničnih elementov med generacijami madžarske skupnosti tudi produkcijo etničnih elementov (npr. jezika, spoznavanja značilnosti družbene in kulturne preteklosti madžarskega naroda) med pripadniki večinskega naroda.

Na ravni skupnosti se kot relevantna nista pokazala le dva dejavnika: *socioekonomski* dejavnik ter *številčnost* skupnosti. Glede številčnosti madžarske skupnosti v Prekmurju je iz popisnih podatkov razvidno konstantno upadanje števila pripadnikov madžarske skupnosti. Upadanje števila pripadnikov madžarske skupnosti je glede na njene demografske karakteristike deloma "pričakovano" in se bo po vsej verjetnosti še nadaljevalo.

2. SLOVENSKA ISTR

Pri italijanski skupnosti so se v analizi na ravni posameznika kot pomembni pokazali družina, izobraževalni sistem, kulturna participacija in negativen vpliv socioekonomskega statusa (izobrazbe). Podobno tudi kvalitativna analiza na ravni skupnosti kaže vpliv kombinacije dejavnikov družina, izobraževalni sistem, socioekonomski status, pravna zaščita in številčnost skupnosti.

Samo pri italijanski skupnosti so se v analizi na ravni posameznika in tudi v analizi na ravni celotne skupnosti kot pomembni izkazali vsi v model vključeni dejavniki.

Težko bi opredelili vzroke, ki pogojujejo tak rezultat analize, lahko pa poudarimo nekaj specifičnosti, ki so značilne za italijansko skupnost v Slovenski Istri, in družbeni kontekst:

Geografske značilnosti območja (bližina, hitra in lahka dostopnost ter prehodnost slovensko-italijanske meje), kjer živi italijanska skupnost, zgodovinski kontekst in gospodarske značilnosti (dnevne migracije) omogočajo močno povezanost prebivalcev lokalne etnično mešane skupnosti in še posebej pripadnikov italijanske skupnosti z Italijo.

Lahko rečemo, da ima italijanska skupnost med vsemi obravnavanimi skupnostmi najboljše razmere v vzgojno-izobraževalnem sistemu. Poleg vrtcev, osnovnih in srednjih šol z italijanskim učnim jezikom imajo še zelo ugodne možnosti šolanja na univerzitetni ravni v sosednji Italiji.

Čeprav je italijanščina manjšinski jezik, ima v Slovenski Istri dokaj visok status. Poleg tega je v šolah s slovenskim učnim jezikom obvezno učenje italijanskega jezika, kar omogoča produkcijo etničnih elementov (jezika) pri pripadnikih večine. Raba posameznega jezika je močno odvisna od njegove funkcionalnosti. Če je manjšinski jezik funkcionalen (ima vlogo posrednika informacij, medijev, kulture ...), kar italijanščina v Slovenski Istri tudi je, ga uporabljajo večji del manjšinske populacije in tudi večinsko prebivalstvo.

Italijanska skupnost ima edina od vseh obravnavanih skupnosti dnevni časopis v italijanskem jeziku ter močno medijsko infrastrukturo (radio, televizija itd.).

Tudi vpliv etnično mešanih zakonov se v Slovenski Istri razlikuje od drugih obravnavanih lokalno etnično mešanih skupnosti. Popisni podatki (1991) kažejo, da v etnično mešanih zakonih sicer prevladuje raba slovenskega jezika, vendar je ta delež manjši kot na primer pri madžarski skupnosti v Prekmurju, hkrati pa je opaziti tudi večji delež rabe obeh jezikov, slovenščine in italijanščine. Empirični podatki, zbrani v Slovenski Istri v okviru projekta *Medetnični odnosi in narodna identiteta v Slovenski Istri* pa kažejo še nekoliko drugačno sliko. Približno 63 odstotkov anketirancev iz etnično mešanih zakonov se je opredelilo za pripadnike italijanske skupnosti. Kar 64 odstotkov anketirancev iz etnično mešanih zakonov pa je kot svoj materni jezik zapisalo italijanščino. Glede na te podatke bi težko trdili, da slovensko-italijanske zakonske zveze spodbujajo opuščanje italijanskih etničnih elementov (predvsem jezika) oziroma da spodbujajo procese asimilacije.

Italijanska skupnost je tudi edina, pri kateri kljub neugodni demografski strukturi skupnosti v popisih ni zaznati konstantnega upadanja števila njenih pripadnikov, temveč gre v številčnosti skupnosti za nihanja (vzpone in padce). Kljub še starejši starostni strukturi italijanske skupnosti od madžarske, je upadanje števila italijanske skupnosti v Slovenski Istri manjše.

3. MONOŠTER

*Kot pomembna dejavnika v analizi na ravni posameznika v slovenski skupnosti sta se izkazali **družina** in **kulturna participacija**. Kvalitativna primerjalna analiza manjšinske situacije v Monoštru pa je kot edini relevanten dejavnik v ospredje postavila **družino**, kar pa očitno glede na rezultate analize ne zadošča za produkcijo oziroma reprodukcijo etničnih elementov med generacijami.*

Podobno kot slovenska je tudi madžarska narodnostna politika razglašala formalno enakopravnost narodnosti, ki pa je v vsakdanjem življenju ni dosledno izvajala, saj so se z narodnostnim vprašanjem začeli aktivneje ukvarjati šele konec šestdesetih let.

Šele od konca osemdesetih let je slovenski skupnosti v Porabju omogočena ustrezna pravna zaščita, ki sicer formalno omogoča veliko (na področju politične participacije, medijev, šole, rabe jezika ...), dejansko uresničevanje teh pravic pa je še vedno precej skromno, predvsem zaradi razlogov, kot so pomanjkanje finančnih sredstev, pomanjkanje politične volje, mogoče pa tudi zaradi pomanjkanja volje in želje v sami skupnosti.

V primerjavi z drugimi obravnavanimi manjšinskimi skupnostmi se je slovenska skupnost v Porabju v geografskem in v družbenopolitičnem smislu razvijala v precejšnji izolaciji.

Analiza empiričnih podatkov je kot edina dva pomembna dejavnika prikazala *družino* in *kulturno participacijo*. Hkrati se je izkazalo, da na ravni skupnosti nista omogočeni produkcija in reprodukcija etničnih elementov, oziroma da po vsej verjetnosti prihaja do njihove transformacije. Ker pa je analiza omejena predvsem na jezik ter etnično opredeljevanje, lahko govorimo predvsem o njenem opuščanju.

Kar nekaj kazalcev kaže na opuščanje slovenskega jezika v Porabju:

Slovenski jezik v Porabju nikoli ni imel visokega statusa. V zadnjih desetletjih se porabsko narečje ne razvija v skladu s sodobnimi potrebami, kar pomeni, da se njegovo besedišče ne prilagaja dovolj hitro družbeni stvarnosti.¹² Ob tem velja pripomniti, da večina pripadnikov slovenske skupnosti slovenskega knjižnega jezika ne obvlada v zadostni meri, pa postopno opuščajo tudi porabsko narečje. Poleg tega приход tujega kapitala spodbuja učenje drugih jezikov, katerih znanje omogoča zaposlitev in družbeno mobilnost. Pri mladini je opazna tesna povezava med novejšimi gospodarskimi razmerami in izobraževalnimi trendi. Mlajša generacija se v svojem izobraževanju podreja in prilagaja zahtevam nemškega kapitala, ki trenutno prevladuje na tem območju. Mladi se usmerjajo v srednje strokovne in poklicne šole, ki jim omogočajo pridobitev poklica in zaposlitve. Na jezike, ki so v nekem okolju v stiku, lahko gledamo kot na jezike, ki tekmujejo za uporabnike. So kot dobrine, ki bodo na jezikovnem trgu preživele le do trenutka, ko jih bodo stranke še pripravljene kupovati. Ceno jezika določa tudi trud, ki ga mora posameznik vložiti v to, da ga osvoji, njegovo "vrednost" pa korist, ki jo ima

* * *

¹² V časopisu *Porabje* to rešujejo tako, da v besedilih, napisanih v porabskem narečju, manjkajoče izraze nadomestijo z izrazi iz knjižne slovenščine.

od tega, da jezik lahko uporablja. Pri manjšinskem jeziku je torej "vrednost" jezika odvisna predvsem od dveh dejavnikov: od uporabnosti jezika na območju, na katerem ima jezik status manjšinskega jezika (velikost manjšine, obstoj izobraževalnih, gospodarskih, kulturnih in drugih ustanov, kjer je v uporabi manjšinski jezik itd.) ter od vloge politično-geografskega območja, kjer ima jezik status večinskega in/ali državnega jezika. Glede na omenjene dejavnike slovenski jezik v Porabju izgublja "vrednost".

V Lendavi in Slovenski Istri (tako kažejo empirični podatki raziskav v okviru projekta in tudi popisi prebivalstva) več prebivalcev opredeljuje manjšinski jezik kot materni jezik, manj pa se jih opredeljuje za pripadnike manjšinske etnične skupnosti. V Monoštru tako rezultati popisov kot tudi izsledki raziskave v projektu izkazujejo ravno obratno situacijo: več posameznikov se je opredelilo za manjšinsko etnično pripadnost, manj pa jih je kot svoj materni jezik navedlo manjšinski jezik.

Čeprav se je družina izkazala za pomemben dejavnik pri produkciji oziroma reprodukciji etnične skupnosti, pa vloga etnično mešanih zakonov v Monoštru ni spodbudna. Anketiranci iz etnično mešanih zakonov se bolj opredeljujejo za pripadnike madžarske skupnosti. Podobno je pri rabi jezika, saj pri anketirancih iz etnično mešanih zakonov madžarščina spodrina slovenski jezik.

Izobraževalni sistem v Porabju ne prispeva k reprodukciji, kaj šele k produkciji jezika. Pozno vpeljevanje (sedemdeseta leta) slovenskega jezika v porabsko šolstvo, v katerem poteka učenje slovenskega jezika kot neobvezen učni predmet, ne prispeva dovolj k dvigovanju statusa manjšinskega jezika. Za jezik, ki ima manjšinski status, ni dovolj, da se otroci z njim seznanjajo in tudi sicer srečujejo le v ozkem družinskem krogu. Tako bodo razvili prepričanje, da njihova kultura in jezik nista primerna za rabo v javnosti ter da sta v primerjavi z večinskim manjvredna. To lahko otroke privede do neuravnotežene identifikacije (Cummins 1984, 79) v prid večinskemu jeziku in kulturi. Omenjeni izid je še toliko verjetnejši, če prihajajo otroci v stik z vrstniki, ki so pripadniki večinskega naroda, in že samo zato, ker večinski šolski predmetniki ne predvidevajo pouka maternega jezika, menijo, da ta jezik ni vreden toliko kot drugi tuji jeziki. Pomembno je, da imajo otroci, pripadniki manjšine visokokakovostne in sodobne vzgojno-izobraževalne ustanove, ki so s svojimi šolskimi programi konkurenčne večinskim.

Jezik je pogosto obravnavan kot najpomembnejši in skoraj obvezen etnični element in vzpostavlja se že kar mistična povezava med njim in etnično skupnostjo. V Porabju prihaja do opuščanja rabe porabskega narečja ali slovenskega jezika, hkrati pa se število prebivalcev, ki se je v popisu opredelilo za pripadnike slovenske skupnosti, ne zmanjšuje močno oziroma se zmanjšuje celo nekoliko manj kot na primer v Prekmurju ali Železni Kapli - Beli. Tako bi mogoče lahko

celo domnevali, da slovenska skupnost v Porabju postaja skupnost, ki sicer v večji meri ne govori slovensko, pa kljub temu slovenski jezik prepozna kot etnični simbol. Sklepamo lahko, čeprav je opuščanje jezika manjšine v družini pogosto znak morebitne asimilacije, da medgeneracijsko ohranjanje jezika manjšine ni vedno temeljni pogoj za ohranitev etnične identitete (Liebersson 1970, v Stevens in Swicegood 1987, Yancy et al. 1976), saj lahko za ohranitev etnične identitete postanejo pomembnejši drugi etnični elementi.

4. ŽELEZNA KAPLA - BELA

*Kvantitativna analiza je na ravni posameznika pri slovenski skupnosti kot edini relevanten dejavnik pokazala **družino**, medtem ko sta se pri kvalitativnem preučevanju manjšinske situacije kot relevantna poleg **družine** pokazala še **izobraževalni sistem** in **pravna zaščita**.*

Če je v Sloveniji in na Madžarskem narodnostna politika, ki se je razvijala v okviru notranje socialistične ureditve, temeljila na enakopravnosti narodov, pa v Avstriji temeljni dokument, to je Avstrijska državna pogodba, v katerem je bilo opredeljeno pravno varstvo slovenske skupnosti, ni bil sprejet na podlagi konsenza večinskega naroda, temveč je bil to dokument, ki je nastal kot pogoj, ki so ga zmagovalci druge svetovne vojne postavili za avstrijsko samostojnost. Morda je tudi to eden od razlogov za nepopolno uresničevanje pravne zaščite manjšin v praksi in razlog občasnih izbruhov nestrpnosti pri delu večinskega prebivalstva ter pri določenem delu političnih strank.

V Železni Kapli - Beli (na Koroškem) se šele v zadnjem desetletju počasi umika prepričanje, da je slovenski jezik primeren le za domačo rabo, medtem ko naj bi bila za javno rabo uporabnejša nemščina. Zaslediti je tudi trende pogostejše rabe knjižne slovenščine med pripadniki slovenske skupnosti, kar je povezano predvsem s spremembami socialne oziroma izobrazbene strukture pripadnikov slovenske skupnosti.

Na Koroškem sta prisotna dva nekoliko protislovna trenda: a) Na eni strani delež in rast prijav na dvojezičnih šolah kažeta na to, da ljudje dvojezično šolstvo vedno bolj sprejemajo kot alternativno ponudbo. Otroci, ki se prijavljajo k dvojezičnemu pouku, prihajajo tudi iz nemško govorečih oziroma dvojezičnih družin. To pomeni, da starši od dvojezičnega izobraževanja pričakujejo pridobitev in dobro izhodišče za kariero svojega otroka.¹³ Dvojezični pouk obravnavajo kot

* * *

¹³ Empirične raziskave tudi kažejo spremenjen odnos do dvojezičnosti. Konec sedemdesetih let so med ljudmi še prevladovala prepričanja, da se otroci zaradi dvojezičnosti nobenega jezika ne naučijo dobro. Konec de-

specifično regionalno ponudbo, ki je nujno ne povezujejo z etničnimi elementi, s tem pa poglavitni vzrok za njihovo prijavo tudi ni solidarnost do slovenske manjšine. b) Na drugi strani so v modernizaciji šolstva opazne tendence po ukinjanju majhnih osnovnih šol z nizkim številom otrok in oblikovanju centralnih šol. Prihaja do postopnega ukinjanja tistih šol na hribovitih območjih, ki imajo večji delež otrok prijavljenih k pouku slovenščine, ter večanju števila meščanskih šol, srednjih šol – nemških gimnazij. To pomeni, da morajo starši oziroma otroci, ki želijo obiskovati šolo, v kateri bo omogočeno učenje slovenskega jezika, sprejeti določeno finančno in časovno odrekovanje. Pogosto pa pri vpisu otroka v šolo odločajo praktični razlogi, kot so stroški šolanja, oddaljenost kraja šolanja itd.

Od vseh skupnosti, ki smo jih preučevali, se je v Železni Kapli - Beli vloga *družine* pokazala kot najvplivnejša. Za Železno Kaplo - Belo in tudi za vso Koroško je značilno, da se del deželne politike, posamezne organizacije in tudi del večinske populacije nenehno zavzemajo za krčenje formalnopravno določenih pravic manjšinske skupnosti ali celo za zanikanje obstoja slovenske manjšinske skupnosti. Na podlagi te ugotovitve in empiričnih podatkov bi lahko sklepali, da v lokalni etnično mešani skupnosti, v kateri so stalni konflikti oziroma izrazi nesprejemanja manjšinske etnične skupnosti, družina pridobiva na pomenu v medgeneracijskem prenosu etničnih elementov.

S pomočjo modela strukturnih spremenljivk nam je uspelo prikazati, kateri so tisti dejavniki, ki v največji meri vplivajo na medgeneracijsko etnično kontinuiteto v posamezni manjšinski skupnosti in tudi kakšna je vitalnost (produkcija, reprodukcija ali transformacija) posamezne manjšinske skupnosti v obravnavanih lokalno etnično mešanih skupnostih.

* * *

vetdesetih let so se njihova mnenja spremenila in zdaj je večina mnenja, da se otroku ni težko dobro naučiti dveh jezikov (Etnični odnosi: raziskava Flaschberger/Reiterer 1980; diplomska naloga Fleissner 1998 na Univerzi za pedagoške znanosti).

LITERATURA

- ALLARDT, Erik (1990): Challenges for Comparative Social Research. *Acta Sociologica* (33), 3. Norway, 183-193.
- ALBA, Richard D. (1990): *Ethnic Identity: The Transformation of White America*. Yale University Press.
- CUMMINS, Jim (1984): The minority language child. V: Bilingual and multicultural education: Canadian perspectives. Shapsonc S. D'Oyley, V: (ur.), Clevedeon, *Multilingual Matters* 15, 71-92.
- GANS, Herbert (1979): Symbolic Ethnicity: The future of Ethnic Groups and Cultures in America. *Ethnic and Racial Studies*, 2, 1-20.
- GANS, Herbert (1992): Second-generation decline: Scenarios for the Economic and Ethnic futures of the post-1965 American immigrants. *Ethnic and Racial Studies*, vol. 15, št. 2.
- GOLDTHORPE, John H. (2000): *On Sociology. Numbers, Narratives, and the Integration of Research and Theory*. Oxford University Press.
- GOYETTE Kimberly, XIE Yu (1997): The racial identification of biracial children with one Asian parent: Evidence from the 1990 census. *Social Forces*, Vol. 76, št. 2, 547-571.
- KOMAC, Miran (1986): Narodnostna identiteta: Prispevek k multidisciplinarnem preučevanju narodnostnih manjšin. *Razprave in gradivo*, 19, 55-68.
- MEDVEŠEK, Mojca (2003): Trendi medgeneracijske etnične kontinuitete na narodno mešanih območjih ob slovenski meji. (Doktorska disertacija). Ljubljana.
- MEDVEŠEK, Mojca (2005): Dejavniki ohranjanja ali opuščanja elementov etnične identitete v medgeneracijski kontinuiteti na narodno mešanih območjih ob slovenski meji. *Razprave in gradivo*, 46, 100-153.
- NEČAK LÜK, Albina (s sodelavci) (1991): Medetnični odnosi in narodna identiteta v mestu Lendava/Lendva: primerjalna analiza elementov narodnostne identitete prebivalstva na stičnih območjih obmejnih regij Slovenije, Avstrije, Italije in Madžarske: [vprašalnik]: a nemzetiségi identitás elemének összehasonlító elemzése Szlovénia, Ausztria, Olaszország és Magyarország regionálisan erintkezési területein élő lakosság körében, (*Mednarodni projekt: Etnična identiteta in medetnični odnosi v slovenskem etničnem prostoru*). Ljubljana: INV.
- NEČAK LÜK, Albina (s sodelavci) (1992): Medetnični odnosi in identiteta v mestu Monošter/ Szentgotthard: [vprašalnik]. Ljubljana: INV.

- NEČAK LÜK, Albina (1993): Medetnični odnosi in narodna identiteta v obalnih mestih: Koper/Capodistria, Piran/Pirano, Izola/Isola: vprašalnik / Vodja projekta: Albina Nečak Lük; vprašalnik so pripravili: Boris Jesih, Vera Klopčič, Miran Komac, Sonja Novak Lukanovič, Renata Mejak, Katarina Munda Hirnök, Albina Nečak Lük. Ljubljana: INV. (Raziskovalni projekt: *Medetnični odnosi v slovenskem etničnem prostoru: primerjalna analiza elementov narodnostne identitete prebivalstva na stičnih območjih obmejnih regij Slovenije, Avstrije, Italije in Madžarske.*)
- NEČAK LÜK, Albina, (1999): Medetnični odnosi in narodna identiteta v občini Železna Kapla - Bela/Eisenkappel - Vellach: vprašalnik = Interethnische Beziehungen und Volksgruppenidentität in der Gemeinde Eisenkappel - Vellach/Železna Kapla - Bela: Fragebogen / [Vodja projekta: Albina Nečak Lük in Dietmar Larcher; vprašalnik so pripravili: Boris Jesih, Katarina Munda-Hirnök, Vera Klopčič, Miran Komac, Renata Mejak, Sonja Novak Lukanovič, Mojca Medvešek... et al.]. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja. (*Raziskovalni projekt: Etnična identiteta in medetnični odnosi v slovenskem etničnem prostoru: primerjalna analiza elementov medetnične identitete prebivalstva na stičnih območjih obmejnih regij Slovenije, Avstrije, Italije in Madžarske.*)
- NELDE, Peter, STRUBELL, Miquel, WILLIAMS, Glyn (1996): *Euromosaic. The production and reproduction of the minority language groups of the EU*. Office for Official Publications of the European Communities.
- RAGIN, Charles C. (1987): *The Comparative method. Moving Beyond Qualitative and Quantitative Strategies*. Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press.
- RAGIN, Charles C. (1994): *Constructing Social Research: the Unity and Diversity of Method*. Pine Forge Press. London, New Delhi: Thousand Oaks.
- SMITH, Anthony D. (1992): Chosen peoples: why ethnic groups survive. *Ethnic and Racial Studies*, vol. 15, št. 3.
- STEVENS, Gillian, SWICEGOOD, Gray (1987): The Linguistic Context of Ethnic Endogamy. *American Sociological Review*, vol. 53, št. 1, 73-82.
- SUSIČ, Emidij, SEDMAK, Danilo (1983): *Tiha asimilacija: psihološki vidiki nacionalnega odtujevanja*. Trst: Založništvo tržaškega tiska.
- WILLIAMS, Glyn (1987): Bilingualism, class dialect, and social reproduction. *International Journal of the Sociology of Language*, 66, 85-98.
- YANCY, J. M., ERICKSEN, E. P. in JULIANI, R. N. (1976): Emergent ethnicity: a review and reformulation. *American Sociological Review* 41, 391-402.